

Boháčová, Ivana

Doklady českopolských kontaktů z raně středověké Staré Boleslavi

Archaeologia historica. 2003, vol. 28, iss. [1], pp. 47-53

ISBN 80-7275-043-7

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140507>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Doklady česko-polských kontaktů z raně středověké Staré Boleslavi

IVANA BOHÁČOVÁ

Úvod

Přemyslovský hrad Stará Boleslav, jedna z centrálních lokalit raného českého státu ležící na okraji jádra původní přemyslovské domény ve středních Čechách, je situován na křižovatce dvou významných dálkových komunikací. Prvou je od pravěku užívaná labská vodní cesta, druhou pak trasa, tvořící součást evropského komunikačního systému raného středověku, která směřovala z metropole českého státu na severovýchod, protínala polské území a spojovala tak Čechy s Pobaltím.

Doklady kontaktů s oblastmi, kterými tato cesta procházela mimo český prostor, lze tedy v poloze, v níž se Boleslav nalézala, s velkou pravděpodobností očekávat. Otázkou zůstává, co lze za takové doklady považovat a především, jaký kontakt lze archeologickými nálezy doložit.

Potencionální doklady kontaktů s polským prostředím představují v případě raně středověké Staré Boleslavi tři typy archeologických artefaktů.¹ Jednak a především se jedná o nálezy několika *keramických zlomků*, odpovídající svou morfologií polské produkci, dále o typologicky, morfologicky a také výzdobným řešením s polskými nálezy srovnatelné *předměty vyrobené z kosti*, třetím typem jsou *jantarové perly*, hlásící se užitou surovinou do Pobaltí.

Mezi ostatními předměty z nálezového fondu zatím nebyly další jednoznačné doklady kontaktů s polským prostředím zjištěny. V širěji geograficky určené baltické oblasti, zahrnující i polské území, lze hledat původ některých pazourků a rohovců, které jsou mezi nálezy z areálu přemyslovského hradu evidovány – takovým importem je zřejmě *pazourek* př. č. 3228 (Zavřel v tisku). U drobného úlomku přírodní *pryskyřice*, který by mohl být dokladem přítomnosti jantaru jako suroviny, nebyl baltický původ prokázán. V rovině hypotézy bylo také uvažováno o polské provenienci boleslavských raně středověkých zlomků tabulového *skla* (Špaček 2000), které zatím patří v Čechách v kontextu raného středověku k nálezům více než ojedinělým.

Přehled nálezů

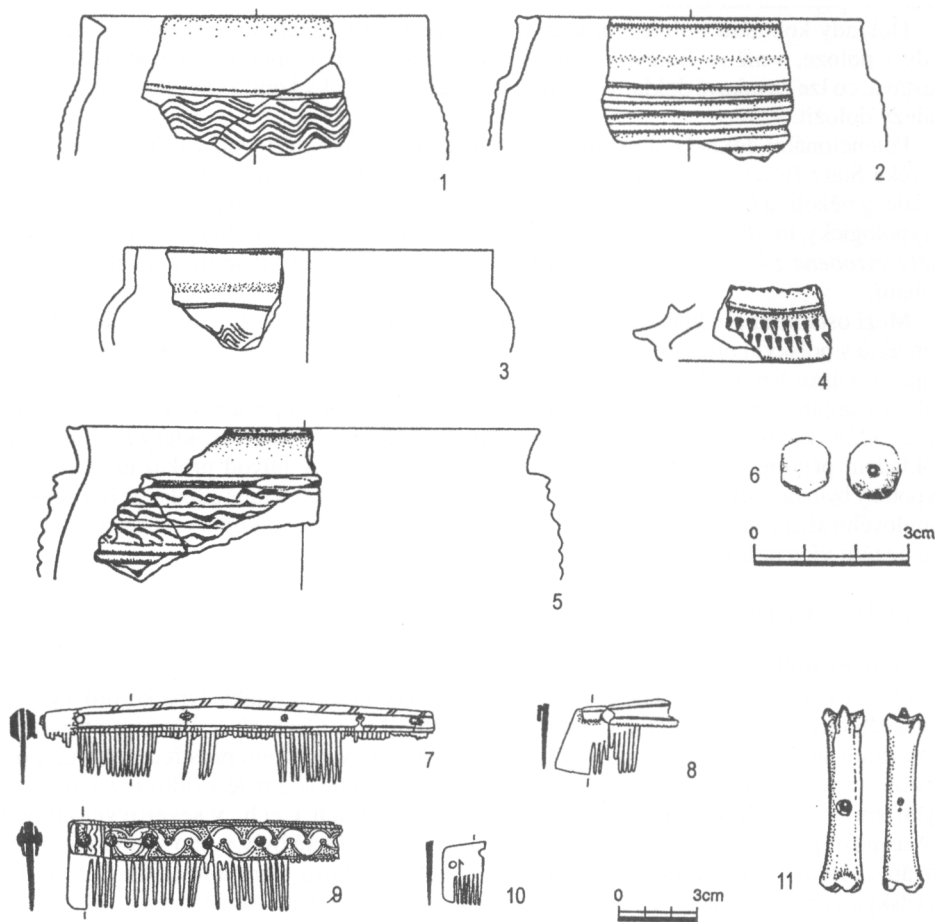
Keramické nálezy

Oproti území Moravy, kde jsou nálezy keramiky nesoucí znaky typické pro výrobu polských hrnců dosti početné (detailně Staňa 1998), se v Čechách setkáváme s tímto jevem zatím spíše výjimečně. Do úvah o možném původu v polském prostředí vstupují především nádoby s válcovitým hrdlem, jejichž zlomky jsou ojediněle evidovány v nálezo- vých souborech především ve východní části středních Čech, v severovýchodních a v severozápadních Čechách. Zevrubný přehled nálezů, které byly v této souvislosti uvažovány, přináší práce věnovaná rozboru drobného souboru staroboleslavské keramiky s polskými prvky (Boháčová 2002), v širěji koncipovaném záběru jsou nádoby s válcovitým hrdlem z prostoru Čech evidovány R. Bláhou (Bláha 2000),² který nově upozorňuje na některé nepublikované či málo známé nálezy z oblasti severovýchodních Čech.

Nádoby s válcovitým hrdlem a problematika jejich původu a výskytu v Čechách zatím nebyly detailněji studovány. Chybí analýzy morfologie (odsazení hrdla bývá u polské pro-

dukce často výraznější a profilace okraje komplikovanější – většina publikovaných nádob s válcovitým hrdlem z českého prostředí je ukončena složitěji neprofilovaným ovalným okrajem), techniky výzdoby, výzdobných prvků i keramické hmoty. Otázka jejich proveniencí či vztahu k jinému než místnímu prostředí tak zůstává u většiny nálezů bez dalších analýz otevřená. Příspěvkem k řešení tohoto tématu byla zmíněná drobná studie (Boháčová 2002), zabývající se několika zlomky keramiky, které nesou prvky polské produkce a které je tedy možné potencionálně spojovat s polským prostředím, pocházejícími z areálu přemyslovské Staré Boleslavi.

Opakovaný výskyt keramiky nesoucí znaky polské produkce ve Staré Boleslavi je ve srovnání s ojedinělými nálezy nádob s válcovitým hrdlem v Čechách nápadný. Prvky cizorodé pro středočeskou raně středověkou produkci a naopak nápadně blízké nálezům z území Polska, byly u mladohradištní keramiky nalezené v areálu raně středověkého přemyslovského hradu zaznamenány v pěti případech (obr. 1:1–5). Čtyři z nich představují zlomky okrajů hrncovitých nádob (př. 125–P, 5258, 3774, s otazníkem je k souboru přiřazena atypická tenkostěnná drobná nádoba př. č. 2793), jeden zlomek je částí okraje pokličky zdo-

Obr. 1. Stará Boleslav. Keramické zlomky, jantarová perla a kostěnné artefakty. 1 – př. č. 5258, 2 – př. č. 3774, 3 – 2793, 4 – 3125, 5 – př. č. 125–P, 6 – 4663, 7 – př. č. 6791, 8 – př. č. 3160, 9 – 550, 10 – př. č. 4563, 11 – př. č. 6942.

né bohatou výzdobou (př. č. 3125). Morfologicky náleží zlomky jednoduchých okrajů (z nichž tři jsou výrazněji profilovány) k nádobám s válcovitým hrdlem. Podle náleзовých kontextů náleží dva z nich a zlomek pokličky vyspělé fázi mladohradištního období ne však jeho závěru, zbývající dva pocházejí z kontextů obsahující i keramiku mladšího raně středověkého horizontu, mohou ale představovat keramiku residuální. Podle současných představ o chronologii středočeské keramiky v jejímž kontextu se nacházejí, mohou tyto zlomky náležet keramice 11. stol., dva z nich případně i keramice 12. stol.

Rozbory keramické hmoty a její makroskopické, mikroskopické a následné petrografické srovnání s produkcí boleslavského a pražského produkčního okruhu byly již provedeny (Boháčová 2002, 435–436). Shrňme zde tedy pouze stručně závěry těchto analýz. Pro původ keramiky v odlišném, než středočeském prostředí, svědčí kromě výrazné morfologie a výzdoby i keramická hmota, ze které byly vyrobeny. Současně rozdílnost keramické hmoty užitá pro výrobu jednotlivých nádob nasvědčuje tomu, že místo jejich vzniku nebylo totožné. Dva ze zlomků jsou ale vyrobeny z hmoty srovnatelné s místní *boleslavskou* surovinou a nelze u nich zcela vyloučit i výrobu v místě nálezů, vizuálně velmi blízká je však i shodně datovaná hrnčičina užívaná v raně středověkém Krakově a označená Radwańskim (Radwański 1968, 17, 29–32) jako skupina VI. Oproti tomu morfologie nádob nás směřuje spíše do oblasti Velkopolska, pro kterou je ale charakteristické užívání hrubého ostřiva. Řešení zůstává v oblasti málo dostupného detailního přírodovědného výzkumu, opřené o petrografické a případně i chemické analýzy. Jakkoliv morfologie nádob a výzdobné prvky bývají prvotní indicií, dokládající kontakty mezi oběma prostředím, bližší specifikaci těchto kontaktů může umožnit pouze ověření formulovaných hypotéz exaktní analýzou suroviny.

Za současného stavu výzkumu sice nemůžeme vyloučit, že dva z pojednávaných zlomků mohly být se znalostí polských výrobků zhotoveny i v boleslavském prostředí, i v takovém případě však zůstávají indicií vzájemných kontaktů. Pouze jediný zlomek pochází přímo z jádra ústřední plochy, ostatní byly rozptýleny po celé ploše předhradí.

Předměty z kosti

Soubor 127 dosud evidovaných předmětů kostěné a parohové industrie ze záchranného výzkumu areálu přemyslovského hradu ve Staré Boleslavi byl nedávno zpracován formou rozsáhlejší studie A. Bartoškovou (Bartošková v tisku).

Bartošková upozorňuje na mimořádně vysoký počet jednostranných hřebenu v tomto souboru (5 z celkem 9 exemplářů), které jsou v jinak v českých lokalitách zastoupeny poměrně řídko a naopak jsou běžně známy z polského prostředí. Tři z nich, dva třívrstvé hřebeny s lukovitě tvarovaným hřbetem a rovnou podstavou (obr. 1:7 a 8; př. č. 6791 a 3160) a zlomek koncové části ozubené destičky hřebenu s asymetricky umístěným otvorem pro nýty (obr. 1:10; př. č. 4563), pro který nalézá početné analogie zvl. v polském Gdańsku, označuje A. Bartošková po analýze jejich tvaru a výzdoby za polské importy. V jednostranném třívrstvě hřebenu s charakteristickou výzdobou pro české výrobky a tvarem běžným v polském prostředí (obr. 1:9), spatřuje naopak zatím jediný jednostranný třívrstvý hřeben české provenience. V textu studie A. Bartošková nevyklučuje možnost napodobenin polských produktů našimi výrobci, v závěrečném shrnutí však označuje pojednávané předměty jednoznačně za importy. Málo běžným předmětem v našem prostředí je také spínadlo (obr. 1:11, př. č. 6942) – středem provrtaný metatarsus prasete (*hetka*, někdy spojenané i s jinými funkcemi), pro které rovněž, jak také A. Bartošková upozorňuje, nacházíme početné analogie mezi nálezy z 10.–13. stol. z území Polska. Všechny zmíněné předměty (obr. 1b) byly vyzdviženy z mladší části raně středověkého horizontu, který lze rámcově zařadit do 12. stol., vzhledem k složitému stratigrafickému vývoji nelze vyloučit jejich původ v předcházejícím období. S výjimkou zlomku hřebene s asymetrickým otvorem (1:10; př. č. 4563) nalezeného v sondě LXI při východní frontě Mariánského náměstí, pocházejí z centrální části jádra hradu.

Jantar

Poslední skupinou nálezů, uvažovaných v této souvislosti, jsou jantarové perly, pocházející z prostoru boleslavského předhradí. Jedna z nich byla nalezena v sídlištním kontextu a další jsou zmiňovány jako součást náhrdelníku z hrobového inventáře. Jantarové perly jako součást hrobového inventáře mladších raně středověkých pohřebišť se ve větší míře objevují jak na pohřebištích v jádru přemyslovské domény, tak mimo ni při významných komunikacích (Tomková 1998, 226, obr. 3–4). Jejich výskyt na pohřebišti ve Staré Boleslavi není tedy jevem nijak mimořádným. Hráněné jantarové perly společně se skleněnými modrými segmentovými perlami byly nalezeny v r. 1910 v hrobě ženy na rozsáhlém pohřebišti východně ul. Jezdecké (Prášek 1913, 874). Bližší informace o hrobové výbavě zmíněného pohřebiště nelze dnes poskytnout, neboť inventář pohřebiště je po r. 1977 uváděn jako nezvěstný. Také u hráněné dvojkónické osmiboké perly (obr. 1:6) nalezené v sídlištním kontextu v místě vzdáleném od dnes nepříliš přesně známé polohy rozsáhlého pohřebiště několik málo stovek metrů (př. č. 4663, sonda LX), nelze souvislost s pohřbíváním vyloučit.

Shrnutí

Celkem byla zatím v prostoru raně přemyslovského hradu ve Staré Boleslavi identifikována necelá desítka předmětů různého typu (odhlížíme od jantarových perel, jejichž počet z r. 1910 není znám), u nichž lze s velkou pravděpodobností předpokládat původ v polském prostředí.

Obr. 2. Stará Boleslav. Rozmístění nálezů dokládajících kontakty s polským prostředím v ploše raně středověkého hradu.

Pobaltská provenience jantaru je zřejmá, předměty tohoto druhu jistě plynuly hojně po obchodních cestách a kontakt mezi výrobcem a konečným příjemcem byl většinou jen zprostředkovaný. Nálezy z Olomouce z posledních let (Bláha 1998, 138, 147) také dokládají, že dílny zpracovávající tuto surovinu pracovaly i v oblastech značně vzdálených od Pobaltí.

Předpokládaný původ předmětů na polském území by bylo možné v budoucnosti prokázat u keramických nádob, pro něž by ji mohla exaktně doložit analýza suroviny. Avšak i za současného stavu studia této problematiky lze formulovat závěr, že pohlížíme-li na kolekci těchto zlomků jako na celek, můžeme konstatovat, že nevznikl v boleslavském prostředí. I makroskopicky zachytitelná variabilita zlomků svědčí o výrobě nádob na více místech, alespoň některé z nádob byly do boleslavského prostředí importovány z jiné výrobní oblasti a to s největší pravděpodobností z polského území.

Také u uvedených kostěných výrobků uvažuje A. Bartošková o polské provenienci. O tom, zda se jedná o importy přímé či jakkoliv zprostředkované, nelze samozřejmě ve větší míře spekulovat, neboť charakter archeologických pramenů tuto otázku většinou řešit neumožňuje.

Pozoruhodná je skutečnost, že v Boleslavi nalézáme oproti jiným centrálním lokalitám určitou koncentraci těchto nálezů. Praha jako metropole zatím v tomto směru nevydala srovnatelné svědectví.³ Nález keramického zlomku ze slavníkovské Libice (Princová–Justová 1997, 110 – obr. 3; tento zlomek kladený do období před r. 995 je srovnatelný s boleslavským zlomkem př. č. 3774) je alespoň zatím i podle mínění autorky výzkumu ojedinělý, i když nemůžeme zcela vyloučit jeho souvislost s výskytem jantarových předmětů v celém prostoru libického areálu a to i mimo kontext pohřebišť. Jantar jako surovina ale nebyl zatím jednoznačně na Libici prokázán (Princová in litt).

Současné časový i prostorový rozptyl nálezů v ploše přemyslovského hradu ve Staré Boleslavi (obr. 2) spíše nasvědčuje tomu, že předměty se na místo svého nálezu dostaly díky kontaktům dlouhodobým, odpovídajícím poloze lokality na dálkové komunikaci spojující Prahu s Vratislaví a směřující přes oblast Velkopolska dále na sever. Tuto hypotézu podporuje i zmíněný libický nález a také skutečnost, že nálezů prokazatelně spjatých s polským prostředím se v blízkosti dálkové komunikace v budoucnosti snad podaří doložit více.⁴ Jinou z nabízejících se variant interpretace určité kumulace předmětů pravděpodobně polské provenience je, díky historicky doloženým událostem, možná souvislost mezi nalezenými předměty a návratem Břetislava I. z tažení do Polska (Kosmas II, 5). Tu nálevové kontexty studovaných zlomků keramiky nevylučují. O déle trvajících přítomnosti obyvatel polského původu v prostoru areálu přemyslovského hradu či jednorázovém přílivu předmětů, které by mohly být důsledkem této události, však soubor pojednávaných nálezů nijak výrazněji nesvědčí. Určitou výjimkou jsou dva hřebeny a spínadlo, vyzdvižené z kontextů ukládaných v období vzniku baziliky sv. Václava a kapituly a nalézajících se v jejich bezprostřední blízkosti. Tímto sdělením se však již ocitáme zcela v rovině volných úvah.

Poznámky

- 1 Nálezy byly získány záchranným archeologickým výzkumem lokality prováděným od r. 1988 ARÚ AV ČR Praha a MM v Čelákovcích, které nálezový fond z tohoto výzkumu spravuje.
- 2 R. Bláhovi děkuji tímto za zpřístupnění textu jeho nepublikované diplomové práce na FF MU v Brně.
- 3 Morfologicky odlišný zlomek vyspělého mladohradištního období publikovaný K. Reichertovou (1967, 530) v této souvislosti neuvažuji.
- 4 Kromě staršího morfologicky výrazného nálezu z Žehuně (Hejna 1957, obr. 4: 7) upozorňuje R. Bláha na bohužel zatím neproověřené nálezy z Jaroměřska – Předměřice, Jaroměř a Sebuč (Bláha 2000).

Literatura

- BARTOŠKOVÁ, A., v tisku: Kostěná a parohová industrie ze Staré Boleslavi, *Mediaevalia archaeologica*. In: Boháčová, I. (ed.) v tisku: Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku, *Mediaevalia archaeologica*.
- BLÁHA, J., 1998: Komunikace, topografie a importy ve středověku a raném novověku (7.–17. století) na území města Olomouce – Die Kommunikationen, Topographie und Importe im Mittelalter und in der Frühneuzeit (7.–17. Jh.) auf dem Gebiet der Stadt Olmütz, *Archaeologia historica* 23, 133–159.
- BLÁHA, R., 2000: Keramika 10.–13. stol. v severovýchodních Čechách a její vztahy k okolním oblastem, nepublikovaná diplomová práce FF MU Brno.
- BOHÁČOVÁ, I., 2002: Polské prvky v keramice z přemyslovského hradiště ve Staré Boleslavi. Ke kontaktům Polska a Čech v raném středověku. *Civitas & villa. Wrocław–Praha*, 429–438.
- HEJNA, A., 1957: Příspěvek k otázce původu a významu blatného hrádku v Čechách, *Památky archeologické* 48, 218–237.
- PRAŠEK, J. V., 1913: Brandejs nad Labem. Město, panství a okres, díl III. Brandejs nad Labem.
- RADWAŃSKI, K., 1968: Wczesnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienie jej chronologii, *Materiały archeologiczne* 9, Kraków.
- REICHERTOVÁ, K., 1967: Výzkum dvorka před bývalým kostelem sv. Františka v areálu Anežského kláštera, *Archeologické rozhledy* 19, 525–534.
- STAŇA, Č., 1998: Polské prvky v raně středověké keramice na Moravě. In: Kóčka–Krenz–Łosiński, W. (eds.), *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, Poznań, 273–287.
- ŠPAČEK, J., 2000: Nálezy raně středověkého skla ze Staré Boleslavi – 1 – Funde mittelalterlicher Glases in Stará Boleslav – 1. In: Černá, E.–Frýda, F.–Špaček, J. (eds.): *Historické sklo 2. Čelákovice*, 101–107.
- TOMKOVÁ, K., 1998: Jantar a komunikace v raně středověkých Čechách, *Archaeologia historica* 23, 223–231.
- ZAVŘEL, J., v tisku: Potencionální zdroje kamenných a keramických surovin. In: Boháčová, I. (ed.) v tisku: Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku, *Mediaevalia archaeologica*.

Zusammenfassung

Belege der tschechisch-polnischen Kontakte im Frühmittelalter in Stará Boleslav (Alt Bunzlau)

Die przemyslidische frühmittelalterliche Burg Stará Boleslav befand sich am Rande des Zentralteils der ursprünglichen przemyslidischen Domäne in Mittelböhmen an der Kreuzung von zwei bedeutsamen Fernwegen (Wasserweg Elbe und Fernkommunikation von Prag, Hauptstadt des tschechischen Staats, nach Nordosten, die Böhmen mit Ostseeland verband). Die möglichen Kontakte der frühalterlichen Stadt Stará Boleslav mit dem polnischen Milieu belegen vor allem 1) Bruchstücke der Keramik (Boháčová 2002), 2) die aus Knochen hergestellten Gegenstände (Bartošková im Druck) und 3) Bernsteinperlen. Aus Ostseeland stammen wahrscheinlich auch einige gefundene Feuersteine und Hornsteine (1 Exemplar: Zavřel im Druck). Hypothetisch bedenkt man auch die polnische Herkunft von Tafelglasfunden aus dem Frühmittelalter (Špaček 2000).

Die keramischen Funde mit den Merkmalen, die für die polnische Provenienz typisch sind (bes. Gefäße mit dem walzenförmigen Hals), die im Ostteil Mittelböhmens und in Nordwest- und Nordostböhmen vorkommen, sind eher vereinzelt. Sie wurden bisher nicht ausführlicher untersucht und die Frage ihrer Provenienz und ihrer Beziehung zum anderen als hiesigen Milieu bleibt ohne weitere Analysen offen. Eine Ausnahme stellen die Funde aus dem Areal von Stará Boleslav aus der przemyslidischen Zeit dar.

Es ist auffallend, dass in dieser Lokalität wiederholend die Gegenstände vorkommen, deren Herkunft man auf dem polnischen Gebiet suchen kann. Die direkten Kontakte mit dem polnischen Milieu belegte die Untersuchung der Bruchstücke von drei Rändern und von einem Topfdeckel mit den Merkmalen, die der polnischen Provenienz entsprechen. Diese Analyse stützt sich auf Morphologie, Verzierung, makroskopische Untersuchungen sowie auf petrographische Analyse des Stoffes (Boháčová 2002). Die Gegenstände in dieser Kollektion, die aus den Kontexten des 11.–12. Jhs. stammt, entstanden nicht in Böhmen, sondern anderswo, höchstwahrscheinlich auf dem Gebiet Polens. Es ist aber möglich, dass zwei von den Bruchstücken nach den polnischen Vorlagen in Stará Boleslav oder in der Umgebung hergestellt worden sind. Die Lösung dieses Problems könnte eine ausführliche naturwissenschaftliche Forschung einschl. der petrographischen und bzw. chemischen Analysen bringen, was wenig erreichbar ist. Bei drei einseitigen Kämern kann die Beziehung zum polnischen Milieu eindeutig konstatieren (Bartošková im Druck), auch für das Haftel (zentral durchgebohrtes Schweinsmetatarsus) findet man mehrere Analogien in Polen (zum Unterschied von Böhmen). Die Funde stammen aus den im 12. Jh. gelagerten Kontexten, aber sie können auch älter sein. Die Bernsteinperlen aus der Grabstätte sowie der vereinzelt Fund einer Perle im Siedlungskontext, dessen Beziehung zur Grabstätte auch möglich ist, kann man eher als Belege der vermittelten Kontakte mit Ostseeland wahrnehmen.

Zusammen wurden bisher im Raum der frühmittelalterlichen Burg in Stará Boleslav weniger als zehn

Gegestände verschiedener Art identifiziert (Abb. 1), bei den man höchstwahrscheinlich die polnische Herkunft voraussetzen kann. Eine analogische „Anhäufung“ von Funden aus dem Frühmittelalter findet man bisher in anderen zentralen Lokalitäten in Böhmen nicht. Die Verteilung der Funde im Raum sowie ihre Datierung (Abb. 2) zeugt davon, dass die Gegestände an die Fundstätten nach und nach dank den Fernkontakten während einer langen Zeit kamen, was auch der Lage dieser Lokalität am Fernweg entspricht. Davon zeugt auch ein ähnliches Bruchstück, das in Libice n. Cidlinou gefunden wurde. Bei der Erklärung dieser Problematik könnte die ausführliche Analyse der weiteren erwähnten Funde aus den anderen Lokalitäten (Žehuň, Předměřice, Jaroměř, Sebuč) helfen, dessen Lage mit der Trasse des Fernwegs übereinstimmt (Bláha 2000). Es ist auch möglich, dass man die Anhäufung von Funden auch mit der Heimkehr von Břetislav I. aus dem Feldzug nach Polen (Kosmas II, 5) in Zusammenhang bringen kann, was den Fundkontexten von untersuchten Keramikbruchstücken auch nicht widerspricht. Die Kollektion dieser Funde zeugt jedoch nicht von einer längeren Anwesenheit von Bewohnern der polnischen Abstammung im Areal der przemysldischen Burg oder von einer einmaligen Zuführung der Gegenstände, die eine Folge dieser Begebenheit darstellen könnten.

Abbildungen:

1. Stará Boleslav. Keramische Bruchstücke, Bernsteinperle und knöcherne Artefakte. 1 – Nr. 5258, 2 – Nr. 3774, 3 – 2793, 4 – 3125, 5 – Nr. 125-P, 6 – 4663, 7 – Nr. 6791, 8 – Nr. 3160, 9 – 550, 10 – Nr. 4563, 11 – Nr. 6942.
2. Stará Boleslav. Verteilung der Funde, die die Kontakte mit dem polnischen Milieu in der Fläche der frühmittelalterlichen Burg belegen.

